

(DE)TEOLOGIZACIJA REHABILITACIJE KOT POSEBNE DRUŽBENE PRAKSE IN (DE)PERSONALIZACIJA DRUŽBENE VLOGE REHABILITACIJSKIH DELAVCEV

Ciril Klajniček

Bistva današnjega invalida ne najdemo v množici učenih knjig, ampak na najvišji stopnji kot čutno konkreten pojav. Ne kot omejenost invalidov ampak kot omejenost invalidne družbe. Invalid je individualno bivanje invalidne družbe na sebi.

avtor¹

Družbeni napredek zato ni v ukinitvi posredovanj, marveč v razločitvi stvari kot stvari in stvari kot elementov družbene strukture oziroma v razločitvi človeka kot človeka in človeka kot vloge. Ni v uničevanju, marveč v diferenciranju in deteologiziranju form družbenosti, se pravi v depersonaliziranju družbenih vlog in diferencirani interpretaciji posebnih družbenih področij (dejavnosti), kot so ekonomija, politika, kultura in komunaliteta. Predpogoj tega je spoznanje o necelovitosti človeka in necelosti družbe.

Tine Hribar²

I. Circulus vitiosus prakse socialnega inženiringa

Vstop rehabilitacijskih delavcev v **družbeno prakso rehabilitacije**³ običajno pomeni osvojitve določenih interpretativnih shem, vključitev v določeno funkcijo v okviru predpostavljene delitve dela, osvajanje institucionalnih pravil vedenja, pridobivanje določenih veščin, spretnosti in navad, dokler naposled človek bolj ali manj uspešno ne zafunkcionira znotraj tega "obvladljivega konteksta". **Uspešno funkcioniranje** pa v tem kontekstu ne pomeni ničesar drugega kot rutinsko dobro opravljen posel, ki se ga da tako kot vsako drugo delo na področju ustvarjanja materialnih dobrin spraviti v ta ali oni sistemski okvir⁴. Delokrog posameznika postaja jasno definiran, rezultati njegovega dela pa v obliki storitev časovno in količinsko merljivi, kar omogoča, da jih jasno finančno ovrednotimo in menjamo na "trgu".

Delo posameznika se na ta način dejansko **instrumentalizira** in **tehnologizira**. In tako kot se socialni sistem pod pritiskom vse večje sistemizacije (institucionalizacije) postopoma spreminja v tehnološki sistem, tako se po drugi strani (deklarirano) nudenje pomoči na osnovi (prav tako deklariranih) principov kompleksnosti oz. človekove celovitosti počasi **spreminja v personifikacijo družbene vloge** rehabilitatorja. Sklop pravic, obveznosti in pričakovanj v zvezi z opravljanjem njegove družbene funkcije se sčasoma **internalizira** do tiste mere, da posameznik vse bolj **služi** nekakšni postfestumni tehnologiji socialnega inženiringa, katerega funkcija je vračanje in prilagajanje dezintegriranih (invalidov) v taiste, torej invalidizirajoče družbene odnose oziroma razmerja.

Tega ljudje ne vedo, toda to delajo. Morda res ne v tako čisti obliki, toda bolj ali manj je to vzorec, kateremu se vse bolj in bolj približujejo pod težo sil, ki so močnejše, ki so nad posamezniki, ki jih oni sicer čutijo in zaznavajo, vendar jih običajno ne razpoznavaajo. Ta, od njih odtujena, torej njihova lastna družbena moč se jim kaže kot tuja, zunaj njih stoječa sila, za katero ne vedo, ne kod ne kam z njo, in je zato tudi ne morejo obvladati.

V okviru takšnega stanja stvari, kjer se bistveno človeški problemi zvajajo na problem tehnične narave (zaradi česar potem tudi ni bistveno, ali to delo opravlja "dober" ali "slab" človek), ter v okviru teoretičnih pristopov, ki pomenijo zgolj slavnostno dopolnitev tovrstne prakse, se problemi invalidnosti, rehabilitacije in same družbene vloge rehabilitatorja obravnavajo nezgodovinsko:

- predpostavke biološkega in družbenega determinizma se zreducirajo na individualno patološko stanje,
- invalidnost kot zunajzgodovinska kategorija se ontologizira ter postaja nekakšna "usodna omejenost človekovega življenja",
- invalidna oseba se zunaj dejanskega družbenozgodovinskega konteksta spreminja v "bitje specialnega družbenega pomena",
- uspešno funkcioniranje znotraj obstoječih struktur je nujno kot ena osnovnih predpostavk zdravja, normalnosti ter validnosti,
- pod vprašaj se ne postavlja obstoječa stvarnost in logika njenega funkcioniranja in ne postavlja se vprašanje "dezintegratorja" izključenih ter poreklo družbenih norm oziroma določevalcev družbeno željenega vedenja,

- In končna posledica takšnega pristopa je ta, da rehabilitacija nujno ostaja brez iskanja zgodovinsko možnih tendenc, alternativ in rešitev, "obsojena" na spreminjanje svoje oblike, medtem ko njeno notranje protislovno bistvo ostaja nedotaknjeno in nespremenjeno.⁵

Ker se rehabilitacijski delavci ne sprašujejo po dejanskih osnovah in predpostavkah svojega dela in ker ne vidijo nujne razlike med realno in idealno podobo družbe, katere integralni del predstavljajo, nujno ostajajo UTOPISTI in si nenehno izmišljujejo odrešilne modele in sisteme ter iščejo nekakšno preporodno znanost. Seveda vse v duhu prepričanja, kako je svet, v katerem živijo, pač institucionaliziran in so zaradi tega tudi vloge zdravega (normalnega, validnega=vrednega) in bolnega (nezdravega, invalidnega = ne-vrednega) institucionalizirane in se lahko izvajajo le v okviru posebne družbene pomoči znotraj posebnih institucij.

Ena izmed posledic takšne ideologije oziroma utopizma pa se kaže potem pri samih invalidih, v njihovi želji, da bi bili samo delno emancipirani.

Za kaj gre?

Invalidi hočejo emancipacijo. Kakšno emancipacijo? Državno, politično emancipacijo, torej (formalno) izenačenje z validnimi, v okviru katerega imajo potem pravico, da se do validne večine vedejo po invalidsko, na "privilegirajoč" način. In s tem ko država dovoljuje ločevanje validnih in invalidnih, hkrati dopušča, da si invalidi ustvarijo iluzijo o svoji posebnosti, specialnosti in izdvojenosti, da si domišljajo, kako imajo pravico do ločenosti od človeštva, da se načelno ne udeležujejo zgodovinskega gibanja in da pričakujejo prihodnost, ki nima ničesar skupnega z občo prihodnostjo človeštva.

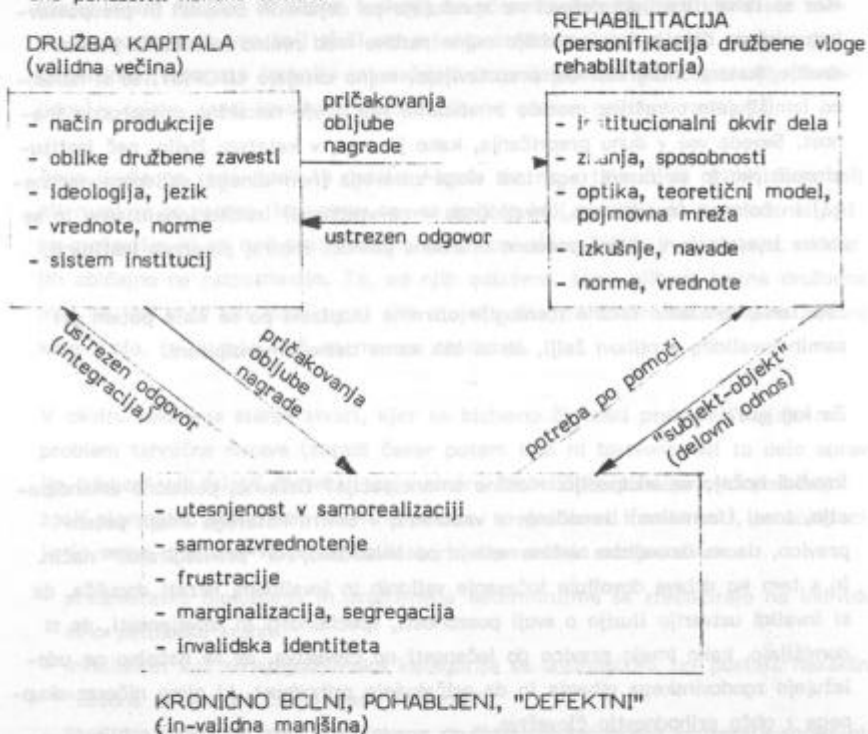
In tukaj je magični krog sklenjen: **doker je družba (država) invalidna in invalid invalidski, sta oba enako nezmožna, da bi emancipacijo bodisi dejala bodisi sprejemala!**

Protislovja, v katera se vpleta družba (država), so očitna:

- na eni strani se družba (država) hoče emancipirati od invalidnosti, na drugi strani pa ne ustvarja resničnih pogojev za njeno radikalno ukinjenje,

- človeka hoče osvoboditi omejenosti, ne da bi bil resnično, v celoti svoboden,
- invalidnost hoče zvesti na minimum; istočasno pa obvladovana po samonikli, človeku odtujeni (s součinkovanjem ljudi ustvarjeni) moči-kapitalu sama nujno (re)producira pogoje invalidnosti.

"Circulus vitiosus", katerega posledice so omenjena protislovja, bi lahko grafično ponazorili nekako takole:

2. Položaj invalidov v naši družbi

Če je naloga sociologije ta, da mora posamezniku, kakor tudi kolektivni zavesti, **rigorozno in brez idealiziranja** predočiti objektivnost pojma družbenosti,⁶ potem je treba brez sramu in zadržkov povedati, kako dejanski položaj invalidnih oseb -

vsej doktrinarno-politični superiornosti navkljub⁷ - kaže na to, da ti še vedno niso enakopravni integralni del te družbe, ampak še naprej ostajajo na neki način izdvojeni, posebni, zaznamovani, zapostavljeni, marginalizirani in segregirani ter predstavljajo posebno entiteto v svetu "zdrave večine", znotraj katere imajo svoje "rezervate", "gete" in "subkulture". Poleg tega se srečujejo z vse preveč zapletenimi in često neusklajenimi mehanizmi in procesi skrbi zanje, z odklonilnimi stališči, predsodki in stereotipi širšega okolja, z neznanjem in neinformiranostjo ljudi o njihovih dejanskih potrebah in problemih ter z - iz tega izhajajočimi - osebnostnimi, izobrazbenimi in zaposlitvenimi težavami itd.

Sledeč znanemu metodološkemu napatilu klasikov, da mora empirično opazovanje v vsakem posameznem primeru empirično in **brez kakršnekoli mistifikacije** pokazati na zvezo družbene in politične členitve s produkcijo⁸, pa to ne pomeni ničesar drugega, kot da ima ta družba vsej svoji programsko-ideološki usmerjenosti in sistemski urejenosti navkljub še vedno značaj kapitalске oz. meščanske družbe. Resda ne v enaki meri in na enak način kot družbe, ki jih kot take eksplicitno pojmuje, toda nesporno je dejstvo, da se družba lahko DEINVALIDIZIRA⁹ le toliko, kolikor se ljudje dejansko osvobajajo logike kapitala, proizvedje viška vrednosti in (re)produkcije kapitalskega odnosa. Tega pa se spet osvobajajo le toliko, kolikor se vzpostavlja nova - osvobajajoča "organizacija" dela in življenja, ki poraja in omogoča nove oblike družbenosti in nove bolj človeške medsebojne odnose. In nobenega dvoma ni, da se asociacija svobodno združenih (samo) proizvajalcev in (samo)upraviteljev še niti približno ne razvija že kar sama, po svoji lastni notranji železni nujnosti.

Toda kakor hitro se znebimo lakiranja obstoječega stanja in **opustimo** pozicijo obrambe tega ali onega posebnega interesa - kar pomeni, da **razmišljamo s pozicije spoznanja o identiteti** (zgodovinskih) interesov **invalidov in vseh naprednih sil družbe** - dejansko sestopamo iz neba teorij, doktrin, sistemov in modelov na globka tla vsakodnevnega življenja. Znotraj tega pa se tudi pri nas srečujemo z zakonitostmi in protislovji, ki sem jih nakazal v prvem delu teksta. Seveda je vprašanje, do kakšne mere in na kakšen način oziroma - v čem je specifičnost pojavljanja teh protislovij in zakonitosti v našem družbenem kontekstu!

Protislovij in zakonitosti torej ni mogoče zanikati in se jih ni treba sramovati.

Zato pa jih je treba sprejeti kot dejstvo, ki enakovredno sodi ob bok vsem ostalim dejstvom, in jih obravnavati skupaj z njimi, z enako intenziteto, na enak način. In tako kot sleherno izmed spoznanj o naši družbi jih je treba obravnavati v kontekstu globalne družbene reprodukcije in njenega nadaljnjega razvoja. Razen če ne pristajamo na znano pravilo razredne družbe, to je skrb za preskrbljene!

3. Smeri razvoja rehabilitacijske prakse

V okviru razmišljanja o smereh razvoja se ne mislim spuščati v kakršnekoli prognoze ali dokončne ocene tega, koliko se bodo nakazana protislovja zaostrovala oz. koliko se bomo "oddaljevali" od opisanega "začaranega kroga", marveč želimo zgolj opozoriti na nekaj spoznanj (dejstev), ki nas navajajo na potrebo po globljeni proučitvi razmerij med:

- invalidnostjo kot "marginalnim" družbenim pojavom (posebno pojavno obliko družbenostrukturalne neenakosti),
- rehabilitacijo kot marginalizirano družbeno prakso socialnega inženiringa,
- procesom družbene reprodukcije v perspektivi (možnostih) osvobajanja od tiste oblike razvoja, znotraj katere je človek (vse bolj) ponižano, zapuščeno, zatirano in prezirano bitje,
- ter vlogo in mestom samih rehabilitacijskih delavcev v tem kontekstu.

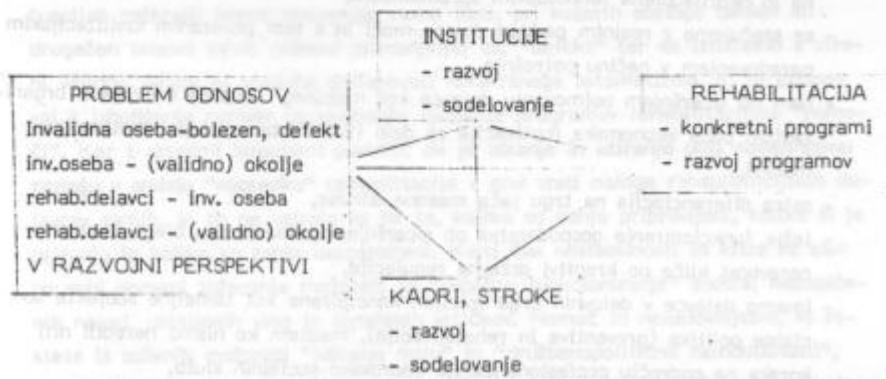
Gre namreč za vprašanje, kakšni: tehnološki, družbenostrukturalni, pravnoinstitucionalni, kulturnovrednostni, spoznavnoteoretični in osebnostni **pogoji oz. predpostavke** za razvoj rehabilitacijske dejavnosti se zarisujejo znotraj procesov, ki generirajo v današnjo vsesplošno krizo svetovnih razsežnosti. Ali z drugimi besedami, kakšne družbene in osebnostne predpostavke za:

- a) deteologiziranje družbenosti na področju rehabilitacije,
- b) depersonaliziranje družbene vloge rehabilitatorja (in rehabilitanda - invalide osebe v procesu obravnave) ter
- c) za diferencirano (enakopravno, vendar ob upoštevanju specifičnosti dane forme družbenosti) "obravnavanje" te dejavnosti

se kažejo iz perspektive današnjega trenutka jugoslovanske družbe in kakšne je moč

pričakovati v prihodnosti?

Razlikujoč **smernice** (tisto, kar naj bi bilo) in **dejanske smeri** (trende, tendence) razvoja, pa nam za jasnejšo predstavljalnost lahko služi naslednji shematski prikaz o povešanosti posameznih sestavin rehabilitacijskega "sistema" (kot takega) v kontekstu omenjenih pogojev oz. predpostavk.

Prvo opozorilo, ki se vsiljuje kar samo po sebi, se navezuje na ugotovitve iz gradiva Komisije zveznih družbenih svetov za vprašanje **gospodarske stabilizacije "Temeljni okvir dolgoročne socialne politike"**, da so **etične norme in humano ravnanje** (tovarištvo, vzajemno spoštovanje, bratstvo in enotnost, spodbujanje konstruktivnega tekmovanja, nematerializirano prijateljstvo in ljubezen, medsebojna pomoč, komunikativnost, prostovoljno delo ipd.) v zadnjih letih močno opešali, ker so se v v medčloveških odnosih uveljavila merila kapitalistične **gospodarske mentalitete**. Ključne vrednote, kot omenja gradivo, so materialne dobrine; vlada izrazita potrošniška miselnost, vrednost in veljavo človeka pa se ocenjuje po bogastvu ipd., zavlada sta odtujenost in dehumanizacija odnosov na delovnem mestu in kraju bivanja, agresivno obnašanje ipd.

V zvezi s tem se neposredno vsiljuje **vprašanje o povezanosti sprememb** v vrednostnem sistemu in medčloveških odnosih z našim **vsesplošnim vključevanjem** v sve-

tovni trg, ob tem ko:

- nam je reprodukcijska sposobnost gospodarstva že leta na ravni enostavne reprodukcije,
- ko smo se leta in leta naslanjali predvsem na kupovanje tujih licenc in tuje tehnologije, kar nas je pripeljalo v veliko tehnološko in ekonomsko odvisnost od tujega kapitala,
- je naša ekonomija, podrejena politiki, v veliki meri ostala zaprta, samozadostna in neprilagojena tehnološkim spremembam,
- se srečujemo z realnim padcem kupne moči in s tem povezanim civilizacijskim nazadovanjem v načinu potrošnje,
- nam ob siceršnjem pojmovanju delavca kot meznega delavca v delovnih organizacijah pada ekonomska motivacija za delo (kar zahteva prisilni motivacijski model),
- ostra diferenciacija na trgu jača mezdne odnose,
- težje funkcioniranje gospodarstva ob siceršnjem pomanjkanju blaga in deviz naravnost kliče po krepitvi državne regulacije,
- imamo delavce v delovnih organizacijah koncipirane kot temeljne subjekte socialne politike (preventive in rehabilitacije), medtem ko nismo naredili niti koraka na področju profesionalizacije kadrovsko-socialnih služb,
- se očitni togosti v iskanju novih organizacijskih rešitev na ravni delovne organizacije pridružuje birokratizacija na nivoju javne uprave oziroma posameznih samoupravnih interesnih skupnosti (posredniških, paradržavnih institucij),
- smo namesto funkcionalne in ekosistemske integracije, temelječe na kvalitetnih razvojnih načrtih, priče razdrobljenosti gospodarstva, republiških in občinskih ekonomij ter "razdruženega dela",
- se s strani političnih forumov in družbenopolitičnih organizacij vse češče prenaša splošna odgovornost za inflacijo na delavce; delavce se želi usmerjati v pragmatični boj za večji kos kruha ob istočasnem večjem odrekanju ter hitri inflaciji vedno novih ukrepov,
- smo priče hiperinstitucionalizacije samoupravljanja kot institucije in atrofije samoupravljanja kot gibanja,
- se vse bolj srečujemo z odrivanjem humanih ciljev socializma na rob ter istočasnim dajanjem prednosti kratkoročnim, operativnim, zgolj ekonomsko upravičenim rešitvam ter težnjo po nenehnem indeksiranju življenja (tako-imenovani "vulgarni ekonomizem"),

- se ob odmaknjenosti nekdanj velikih idealov humanizma v nejasno in negotovo (bližnjo ali daljno prihodnost)¹⁰ vse bolj krepiča ekstrinzična motivacija (plača) in utilitarni individualizem.....

Glede na to, da nadaljnji razvoj ni zajet le v nekakšnih objektivnih trendih, marveč predvsem v človeški akciji, si moramo z vso resnostjo zastaviti predvsem vprašanje o možnih odgovorih rehabilitacijskih delavcev na izzive (razmere in pogoje) današnjega časa. Kajti nobenega dvoma ni, da v vseh kriznih situacijah najkrajši konec potegnejo ravno tisti, pri katerih obstaja takšen ali drugačen telesni in/ali duševni primanjkljaj oz. "defekt" ter da istočasno s strani validne večine ni mogoče pričakovati nikakršnega avtomatizma, ki bi prispeval k izboljšanju razmer za uspešnejše izvajanje programov rehabilitacijske "pomoči". Kar z drugimi besedami pomeni, da je iskanje in utiranje poti nadaljnjemu razvoju v smislu "napredka" rehabilitacije v prvi vrsti naloga rehabilitacijskih delavcev samih, in to ne oziraje se na to, koliko so nanjo pripravljeni, koliko si jo priznajo in koliko so zanje usposobljeni. Kajti čas nestabilnosti in krize že sam po sebi pomeni zoževanje možnosti za "uspešno funkcioniranje" znotraj nakopičenih navad, ustaljenih vlog in ograjenih vrtičkov. Nemoč in nezadovoljstvo, ki rasteta iz zoženih možnosti "lažnega miru" in "družbenopolitične ravnodušnosti", ter že tradicionalna odrinjenost od praktičnega vpliva na odločanje o pogojih in rezultatih lastnega dela (torej njihova marginaliziranost) pa rehabilitacijske delavce naravnost silijo h kritični osvetlitvi njihovega lastnega položaja, vloge, mesta in pomena v današnjih razmerah, s tem pa k temeljitemu in poglobljenemu razumevanju zveze med posebnimi in splošnimi družbenimi pogoji njihovega dela, sicer je zapadlost idejni in habitualni (vedenjski) konfuziji in s tem povezana še večja nemoč njihova neizbežna usoda!

4. Idejnopolično revolucioniranje rehabilitacijskih delavcev

Poglobljanje družbene narave problemov, s katerimi se srečujejo rehabilitacijski delavci, ne pomeni le deteologiziranja družbenosti v nekem njenem specifičnem zornem kotu (marginaliziranosti), marveč pomeni tudi ustvarjanje kritične zavesti rehabilitacijskih delavcev o lastni vpetosti v protislovja, zakonitosti in razvojne procese globalne družbe, katere integralni - determinirani in determinirajoči - člen predstavljajo. Pomeni torej njihovo direktno idejnopolično revolucioniranje,

kajti z osveščanjem družbenozgodovinskih, razrednih in splošno civilizacijskih determinant invalidnosti (kot posebne pojavne oblike družbenostrukturne neenakosti oz. kot protislovja resničnega življenja) in rehabilitacije (kot posebne družbene prakse) si oni že avtomatično obujajo zavest o lastni marginaliziranosti znotraj vztrajanja v funkciji socialnega inženiringa, prek tega pa tudi zavest o lastni filozofiji, ideologiji, iluzijah in utopizmu, s pomočjo katerih racionalizirajo svoje delovanje. Od tod naprej pa je potem potreben samo še korak (?) k redefiniranju lastnega izkustva, k iskanju novih odgovorov na stara vprašanja, k opuščanju ustaljenih navad ter k njihovemu odpiranju k sočloveku in svetu nasploh. Ali z drugimi besedami: zavest o vzrokih lastne nemoči oziroma o pogojih, ki jo porajajo, že implicite spodbuja energijo občutka življenja, je do moči oziroma voljo do spreminjanja obstoječih in ustvarjanja drugačnih pojav-takšnih, ki porajajo oziroma omogočajo bolj človeške, neposredne oblike družbenosti in medčloveških odnosov.

Smo torej z obstoječo krizo na pragu obdobja, ko bodo rehabilitacijski delavci izstopili iz svoje družbene izolacije ter osvobajajoč se paternalizma in dušebrižništva začeli ustvarjati solidarnost z "invalidi" na osnovi identitete skupnih (zgodovinskih) interesov? Smo nemara na pragu dobe, ko bodo rehabilitacijski delavci v notranjem protislovnem bistvu rehabilitacije (kot socialnega inženiringa) odkrili revolucionarni potencial - kot nekakšen lastni vir razvoja, ki naj bi prispeval k depersonifikaciji njihove družbene vloge in spreminjanju rehabilitacije iz "gašenja požara" v nekakšno aktivno slabo vest družbe? Oziroma: smo na pragu dobe, ko bodo tudi rehabilitacijski delavci obrnili hrbet tehnokratsko-birokratski manipulaciji in abstraktnemu humanizmu ter dali svoj lastni prispevek k razvoju revolucionarne družbene zavesti in praktičnemu revolucioniranju obstoječih razmer? Ali pa je rehabilitacija zaradi nekaterih zaostrojujočih se razmer že vnaprej obsojena na zgolj molčeče orodje kapitala in zatorej usodno zapisana lastni te(le)ologizaciji, instrumentalizaciji in tehnologizaciji? In kaj potem-takem sploh še ostane od humanizma, če ne zgolj megla za prikrivanje dejanske dehumanizacije, razčlovečenja oziroma odtujenosti?

5. Sklepne misli

Ne cziraje se na različne možne odgovore na zastavljena vprašanja - bodisi v

obliki prognoze oziroma tistega, kar bo prinesla sama praksa ali razvoj - lahko z veliko mero gotovosti zaenkrat ugotovimo le to, da obstoječa kriza objektivno samo še zaostre položaj rehabilitacijskih delavcev s tem pa daje tudi večje možnosti za porajanje in razvoj njihove kritične družbene samorefleksije. Koliko se bo ta potencialna možnost spremenila v spoznano nujnost, je odvisno od (notranjih in zunanjih) činiteljev. Eden izmed njih se nahaja v samem bistvu sociologije. Le-ta lahko predstavlja in mora (sicer je družbeno povsem irelevantna) v kontekstu družbene prakse rehabilitacije predstavljati njeno slabo vest. Toda z vztrajnim deteologiziranjem različnih form družbenosti sociologija obenem neposredno prispeva k depersonaliziranju družbene vloge rehabilitatorjev. Depersonaliziranje njihove družbene vloge pa spet ne pomeni ničesar drugega kot krepitev njihove lastne emancipacijske sposobnosti, dvig njihove kritične (samo)zavesti ter spoznanje o njihovih lastnih zgodovinskih interesih in načinu oziroma poteh njihovega uresničevanja. Zaradi česar se potemtakem tudi sama rehabilitacijska dejavnost, vsej svoji "posebnosti" navkljub, postopoma tudi sama spreminja v aktivno slabo vest družbe kot celote. To pa postane takrat, ko so rehabilitacijski delavci sposobni spregovoriti invalidom na naslednji način:

"Glede na to, da ste lahko politično emancipirani, ne da bi se popolnoma odrekli invalidnosti, sama politična emancipacija ni človeška emancipacija. Če potemtakem želite biti emancipirani, ne da bi se sami emancipirali človeško, potem polovičnost in protislovnost ne tiči v vas, ampak v bistvu politične emancipacije, ki se v vašem primeru kaže v tem, da dobite v politični državi pravice državljanov - morda celo posebne pravice, medtem ko vas samo družbeno bistvo sili v to, da živite v večni Izdvojenosti in s tem ohranjate invalidnost celote".

OPOMBE:

1. INVALIDNOST, REHABILITACIJA IN DEINVALIDIZACIJA, stran 119.
Dejansko gre za pojmovanje invalidnosti po načelu "Ad humanum", znotraj katerega nas invalidi ne zanimajo več zgolj s stališča njihovega individualnega funkcionalnega karakterja, marveč predvsem kot ljudje, ki prihajajo do svoje invalidske identitete znotraj nekih povsem konkretnih pogojev življenja in dela, t.j. tistih, ki jim daje splošno osvetlitev kapital. To pomeni, da gre v našem primeru za uporabo kompleksnega pojma, skozi katerega se kaže povsem določeno razumevanje človeka in sveta, določeno razumevanje družbenega razvoja in zgodovine nasploh.
2. METODA MARXOVEGA KAPITALA, stran 455.

3. Eno je rehabilitacija kot delovni proces, ki pada pod obči zakon produkcije, drugo pa je rehabilitacija kot posebna družbena praksa znotraj totalitete družbenega reprodukcijskega procesa (poudarek je v tem primeru na družbenosti - na delitvi in organizaciji dela). Medtem ko lahko prihaja znotraj rehabilitacije kot delovnega procesa do razkoraka med sistemom vlog in zahtevanim socialnim sistemom, pa rehabilitacija kot družbena praksa predstavlja že tudi področje za artikulacijo družbenih protislovij.
4. "Družbena stvarnost se na neki način pojavlja kot skupek podsistemov, ločenih s prazninami in belinami. Vsak podsistem je sedaj sredstvo, sedaj cilj za to ali ono skupino, ki se ga želi poslužiti ali ga celo učvrstiti." (H.Lefebvre, ANTISISTEM, stran 117.)
5. Sleherno vztrajanje znotraj teorije in prakse socialnega inženiringa oziroma krpanja luknj po sebi zdrave, normalne ter validne družbe ima v prvi vrsti kontrolnokonzervativno, ne pa humanizirajoče oziroma osvobajajoče funkcije.
6. Adorno-Horkheimer, SOCIOLOŠKE STUDIJE, stran 119.
7. Ta "superiornost" je morda še najbolj razvidna iz nekaterih skupnih točk med načeli rehabilitacije in samoupravljanja:
  - a) med tem ko je temeljni princip rehabilitacije humanost, predstavlja samoupravljanje (kot gibanje) proces humanizacije življenja na globalnem nivoju,
  - b) medtem ko se v rehabilitaciji pristopa k človeku kot celovitemu bitju, je samoupravljanje usmerjeno v osvobajanje človeka od prikovanosti na neki izključni krog dejavnosti oziroma gre za boj za celovitost človeka,
  - d) medtem ko gre pri samoupravljanju za vzpostavljanje nove organizacije življenja in dela, za ustvarjanje novih, bolj neposrednih ter odprtih in preglednih oblik družbenosti (medsebojne odvisnosti, povezanosti, odnosov), se želi doseči iste cilje v rehabilitaciji s timskim načinom dela.
8. MEID II, stran 23-24.
9. Pričakovati je namreč, da bodo vse ideologije, miti, vrednote in stališča, ki se spletajo okrog invalidnih, izginiti šele takrat, ko bo izgnila njihova svetovna osnova in da bo z izginjanjem vseh ostalih oblik družbene neenakosti izgnila tudi delitev družbe na validne in invalidne. Kar pomeni, da antropološke in psihične razlike nasploh ne bodo nikdar izgubile, toda namesto defektnih, kategoriziranih ter INVALIDOV bomo (morda) nekoč imeli le še opravka s telesno prizadetimi, slepimi, gluhiimi itd. LJUDMI, ki ne bodo več utesnjeni v svojem samouresničevanju z družbenostrukturnimi pogoji svojega bivanja oziroma z družbenimi odnosi kot nekakšno osamosvojeno silo nad njimi.
10. "Vprašanje je, ali sploh še imamo svojo utopijo? Ali imamo neko vizijo prihodnje Jugoslavije, ki bi bila temelj množične koorientacije in temelj več ali manj spontane koordinacije množične aktivnosti. Moja domneva je, da takšne utopije nimamo, ali če hočete, nimamo je več. Še vedno vstrajamo zgolj pri ideji samoupravnega socializma, ne da bi določneje opredelili, čemu naj ta samoupravni socializem koristi. Zaradi tega postaja samoupravni socializem vse bolj idejni stereotip, ki niti ne angažira niti ne usmerja množične aktivnosti. Nacionalizmi, usmerjeni v rehabilitacijo preteklih vrednot, so samo živa priča tega, da naš projekt samoupravnega socializma nima več zadosti pri-

vlačne moči." (V.Rus, ODGOVORNOST IN MOČ V DELOVNIH ORGANIZACIJAH, 1972, stran 231.)

LITERATURA:

- Adam, France: Sociologija kot uporabna znanost. Teorija in praksa št. 4/84.
Adorno-Horkheimer: Sociološke studije. Školska knjiga, Zagreb 1980.
Boičič, Silvano: Razvoj i kriza jugoslovenskog društva u sociološkoj perspektivi. SIC UK SSO, Beograd 1983.
Bučar, France: Izziv zgodovinskega trenutka. Nova revija, št. 26/27.
Hrišbar, Tine: Marxova metoda kapitala. CZ, Ljubljana 1983.
Jovanov, Neca: Diagnoza samoupravljanja. SNL, Zagreb 1983.
Kim, Andrej: Marxovo razumevanje znanosti in tehnike. MK, Ljubljana 1978.
Klajnšček, Ciril: Institucionalizacija življenja in dela z ljudmi, v zborniku Pro-stovoljno delo na področju socialnih dejavnosti VSSD, Lj. 1984.
Klajnšček, Ciril: Produkcija, prevercija in rehabilitacija invalidov v organizacijah združenega dela. Časopis za kritiko znanosti, št. 68.
Klajnšček-Neuman: Invalidnost, rehabilitacija in deinvalidizacija. ZRI-FSPN, Lj., 1983.
Lefebvre, Henry: Antisistem. Radnička štampa, Beograd 1973.
Vrcan, Srdan: Ad hoc krizologija ili teorija savremene krize? Naše teme, št. 3/84.
Županov, Josip: Marginalije o društvenoj krizi. Globus, Zagreb 1983.